

МИЛИЦА М. МИХАЈЛОВИЋ¹
УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ДЕПАРТМАН ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

АЛЕКСАНДАР БЕЛИЋ – 110 ГОДИНА ОД ПОЈАВЕ СРПСКОГ ДИЈАЛЕКТОЛОШКОГ ЗБОРНИКА

(Зборник радова са истомименом научном скупу, приредила
Јоргана Марковић, Ниш: Филозофски факултет, 2017, 191 стр.)

У част водећем српском лингвисти прве половине 20. века, 17. и 18. априла 2015. године, у организацији Департмана за српски језик Филозофског факултета у Нишу, одржан је научни скуп под називом *Александар Белић – 110 година од појаве Српског дијалектолошког зборника*. Како се из самог назива јасно читава, скуп је био посвећен стодесетогодишњици од појаве *Српског дијалектолошког зборника* (даље: СДЗД), тј. од појаве монографије А. Белића *Дијалекти источне и јужне Србије* (у наставку: *Дијалекти*). Белић је покретач овог часописа и својом *Дијалектима* испунио је први број. Такође, до своје смрти био је уредник СДЗД.

Зборник који је предмет овог приказа састоји се од 14 радова (9–134). На самом почетку дате су кратке *Уводне напомене* (7. стр), које се доносе важне податке о самом научном скупу и његовој тематици.

Срето Танасић радом „Призренско-тимочка дијалекатска област у Српском дијалектолошком зборнику“ (9–15) отвара зборник. Аутор даје кратак осврт на уреднике овог часописа, почевши

¹ milica.m.mihajlovic@gmail.com

Приказ је примљен 10. фебруара 2018, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 14. марта 2018.

од Александра Белића, преко Михаила Стевановића, Павла Ивића², Александра Младеновића, до Слободана Реметића³. Затим пажњу усмерава на радове о призренско-тимочким (даље: ПТ) говорима објављиваним у СДЗБ и дели их на три групе: монографије и сличне студије (20 радова тог типа), 12 дијалекатских речника и 2 рада у својству прилога проучавању ПТ дијалекатске области.

Други по реду је рад Слободана Реметића, „Александар Белић и српска дијалектологија“ (17–26), у коме је представљен допринос овог лингвисте српској науци о језику. Реметић истиче да су Белићеве *Дијалекти* „образац описа дијалекатских и говорних типова“ (18. стр). У овој монографији ПТ говорна зона рашчлањена је на тимочко-лужничку, сврљишко-заплањску и јужноморавску област, како је остало до данас. Такође, ваља споменути богат корпус Белићеве монографије. Плод његовог рада је *Дијалектолошка карта српског језика*, као и значајна расправа *О хрватским и српским дијалектима*, настала у оквиру полемике са Миланом Решетаром. Уз то, не смемо заборавити да је А. Белић оснивач реномираног часописа *Јужнословенски филолој*.

Јордана Марковић у раду „Дисциплинарна истраживања после Белића“ (27–29) представља следбенике овог великана српске дијалектологије, наглашавајући да „кад год се ишло његовим стопама – није се могло промашити“ (29. стр). Тако су се изродила дела из области дијалекатске и термилошке лексикографије и ономастике. Покренут је и часопис *Ономастолошки њрилози* од стране Одбора за ономастику САНУ. Поседна пажња посвећена је језику писаца који су се служили дијалектом, уз ноту оправданости употребе народних говора у књижевности. Белићеве следбеници баве се и прикупљањем материјала за израду лингвистичких атласа, а грађа са наших простора део је *Ојшћесловенског линвистичког атласа*, *Ојшћекарпатајског дијалектолошког атласа* и *Линвистичког атласа Европе*. Позамашна грађа прикупљена је и за израду атласа српског језика.

Недељко Богдановић у раду „Дијалекатска творба“ (31–35) налази да грађење речи у дијалекту одступа од начина творбе у стандардном језику. Народни говори познају суфиксе који су страни књижевном језику: *-к* (*йуџџк*, *йруџџк*), *-ичи* (*йџичи*⁴), *-ики*

² Берислав Николић и Асим Пецо су чланови уредништва.

³ Недељко Богдановић је члан уредништва.

⁴ Експираторни акценат се у овом раду бележи знаком за дугоузлазни акценат.

(*йи́лики*), *-иче* (*йуш́иче*, *йруш́иче*), *-иња* (*млади́ња*, *младиња́*), *-ина* и *-иши́е* са уметком *-ољ-* (*крй́ољина*, *врво́љиши́е*), код глаголских перјоратива није редак уметак *-ос-* (*зачмо́сал*). Пандани књижевним *умије се*, *умеси се*, *уда се* у дијалекту су *оми́је се*, *омѐси се*, *огаде́ се*. Неподударности има и у облицима *ђачи́чи*, *йужи́чи*, *ножи́чи*, *йрачи́чи* насупрот књижевном *ђачи́ћи*. Дијалекатски су и ликови *јадагри́ја*, *јајдени́ца*, *јајду́н*, као и множински облици са наставком *-је* (*му́жје*, *љу́ђе*) насупрот стандардним *мужеви*, *људи*.

Рад Љубисава Ђирића носи наслов „Фонетско-фонолошки статус полугласника у данашњем говору Лужнице“ (37–41). Аутор се бави разматрањем статуса полугласника у периоду од једног века (од почетка 20. до почетка 21. века). Током анализе су упоређени примери које је Белић забележио на подручју тимочко-лужничких говора са одабраним примерима из говора Лужнице. Закључено је да око половина регистрованих примера задржала полугласник у изговору, четвртина је са префонологизованим полугласником (у вокал *а*, *о* или *и* (*гаска́*, *сѐгом*, *змија́*)), друга четвртина је алтернативног типа (чување или префонологизација: *о́бњ/о́ињ*. *лвжа́/лажа́*), док је веома мали број оних у којима се полугласник развија, али и не развија (*вѐйар/вѐйр*, *вѐйар/вѐйр*).

Радивоје Младеновић у раду „Облици именица са несистематском множином у северношарпланинским и метохијско-косовским говорима“ (43–51) осим говора наведених у наслову, разматра и статус ових именица на ширем простору. Аутор верује да нерегуларност потиче од неподударности у парадигми на релацији једнина : системска множина (*шеле* : *шелићи*) или морфолошка једнина : значењска множина код именица типа *деца*, *драћа*, *йруће*, *дужина*, *војска*, *двојица*. Из ових неподударности произилазе морфосинтаксичке и синтаксичке иновације.

Јордана Марковић у зборнику потписује још један рад насловљен као „Писани језик Запањаца с почетка 20. века“ (53–61). Истраживачка пажња ауторке усмерена је на правопис и језичке особености Запањаца у 20 писаних докумената насталих у периоду од 1913. до 1919. године. Регистроване су разноврсне форме писања, уз неретку примену писарског шаблона. Приметан је утицај језика администрације. Установљено је да се у датом периоду писало ћирилицом, уз примену краснописа. За употребу великог слова и скраћивање речи налажена су разноврсна решења. Од интерпункцијских знакова се користиле су се тачка и цртица. Када је реч о фонетици, уочени су екавски и икавски рефлекс јата, покретни вокали, нестабилност гласа *х* (*чува се*, *губи*

или супституише гласом к), одступање од једначења сугласника по звучности. Забележени су примери хиперкорекције, аналитичке деклинације, уз нагласак да преовладава синтетичка. Од глаголских облика регистровани су аорист, инфинитив, глаголски прилог садашњи и прошли.

Јаворка Маринковић у раду „Врањски акценат на ономастичком материјалу од Белића до данас“ (63–69) на примерима једно-сложних (*Глбї, Рїг, Цїр*), двосложних и вишесложних микротопонима даје слику врањског акценатског система. Ауторка констатује да се код двосложних и тросложних речи акценат чува на иницијалном (*Баре, Блаїш; Бушїрање, Грбдишїе*) и затвореном финалном слогу (*Блаїун, Бучар; Балован, Балаїач*), а код тросложних речи се, осим у овим двама позицијама, чува и на отвореној ултими (*Амега*). У раду су наведени примери топонима који са предлозима образују акценатску целину (*Укїїшке, Преко реку*), као и двочлани и вишечлани микротопоними (*Голїма њїва, Шума у манасїїрски њїш*).

Рад у коме Надежда Јовић уз помоћ Белићевих *Дијалеката* анализира српске средњовековне споменике, који сведоче о стању у говорима југоисточне Србије с краја 19. века, насловљен је као „Белићеве *Дијалекти* и *источне и јужне Србије* у светлу српске језичке дијахроније“ (71–82). Ауторка је утврдила да упоређена грађа има много заједничких црта, као што су нпр. екавска замена јата, промена вокалног л у лу или у и његово чување, прелаз финалног -л у -а или -о и његово чување, секундарни сугласник испред палатала, чување групе -сїр-, појава сугласника г у групи зр, промена љуска у љусїа, упрошћавање -вљ- у љ, употреба партикула уз придевске заменице и прилоге итд.

Марина Јуришић у раду „Постериорност у призренско-тимочким говорима“ (83–91) констатује да се ово значење најчешће исказује помоћу предлога *їо*, ређе уз помоћ предлога *їосле*, а у говору Црне Траве и Бучума и Белог Потока у ове сврхе користи се предлог *иза*. У говорима јужног Косова искључиво се употребљава предлог *їосле* + Г (ређе ОП).

„Проучавање градских говора на простору призренско-тимочке области“ (93–100) је рад Татјане Трајковић у коме је дат кратак осврт на досадашња истраживања градских говора на простору ПТ говорне зоне. У складу са тим, издвојена су средишта проучаваних дијалекатских области која су у датим истраживањима остављена: Бабушница (*Говор Лужнице*), Бела Паланка и Пирот (*Говор Понишавља*), Алексинац и Сокобања (*Говор Алексиначкої Помо-*

равља), Гаџин Хан (*Говор Зайлања*), Трговиште (*Говор Пчиње*). Само у неким монографијама говор градских (или варошких) средина није лишен проучавања: Црна Трава, Баковица, Призрен, Лесковац. С обзиром на то да су истраживања овог типа пожељна, ауторка позива на свестрано испитивање градских говора на територији ПТ дијалекатске области.

Тања Милосављевић у раду „Суфикси субјективне оцене у домену номинације човека у призренско-тимочким говорима (дијакхронички и синхронички аспект)“ (101–111) сагледавајући проблематику именичких експресива, даје преглед дистрибуције суфикса субјективне оцене упоређујући стање у Белићевим *Дијалектима*, *Збирци речи из Призрена* Д. Чемеркића, укључујући пејоративе у јабланичком говору (радови Р. Жугића) и тражећи еквиваленте у стандардном језику (радови И. Клајна, С. Ристић, Б. Ђорића, В. Јовановића). Истражујући начине формирања именичких експресива, ауторка закључује да је најчешћи творбени модел од Белића до данас: експресивна творбена основа + неутрални суфикс (-ик/-ник, -ац, -ко, -џија, -ка, -ица); повишени степен експресивности имају суфикси: -љак, -урљак, -ужљак, -ља, -жљак/-шљак/-чљак, -шишина, -ешишина, -ача, -ајка, -ишије, -урина, -ојина, -иња, -ојла; упечатљиви су и деминутивно-хипокористични творбени форманти: -вк, -ичка, -ишка, -че, -це, -енце. Анализом ексцерпираних грађе примећена је прогресивност суфикса субјективне оцене (нарочито код сложених пејоративних суфикса).

Ана Савић Грујић у раду „Степен очуваности полугласника и палатализованих сугласника к, і у тимочко-лужничким говорима“ (113–125) у светлу Белићевих *Дијалеката* сагледава фонетске промене у 13 пунктова у сврљишком крају. У средишту проучавања су чување полугласника и палатализација гласова к и і испред е, и и к иза ј, љ, њ. Ауторка прилаже лингвогеографске карте у циљу приказивања просторног распореда фонетских реализација анализираних лексема (у питању су именичке и придевске лексеме којима се означавају особе мушког пола које поседују негативну особину). Подаци забележени на терену упоређени су са *Тимочким дијалекатским речником* Ј. Динића и *Речником шимочкој говора* Љ. Рајковића Кожељца. Забележена је висока фреквентност полугласника и палатализованих гласова к и і, што ауторка објашњава спољашњим утицајем.

Последњи рад у зборнику је коауторски и носи назив „Прилог библиографији призренско-тимочких говора од 1992. до 2014. године“ (127–185). Аутори су М. Јуришић и Ј. Марковић. Основна за-

мисао била је да ова библиографија да преглед радова о ПТ говорној области и буде наставак *Библиографије њризенско-џимочких џовора*⁵. Најпре је дат списак скраћеница назива научних часописа, скупова, зборника радова, дијалектолошких атласа и речника српског језика. Библиографија, како је већ речено, обухвата радове објављене у периоду од 1992. до 2014. године, и сачињена је од 1024 библиографских јединица. На крају је приложен и *Revisitar* (187–191) у коме је именовано 200 аутора који су се у својим радовима дотакли ПТ говорне области.

Остаје да закључимо да је ПТ дијалекатска област изузетно заступљена у СДЗб од Белића до данас, као и да је овај великан наше дијалектологије дао значајан допринос српској науци о језику, али и да су на чврсто постављеним темељима предано радили и његови ученици и следбеници. Међутим, иако су ПТ говори најизучаванији на нашем језичком простору, у чему многи виде Белићеве заслуге, неопходна су истраживања градских центара са овог дела српске језичке територије.

Зборник посвећен А. Белићу и стодесетогодишњици од објављивања СДЗб настојао је да да преглед радова аутора који се баве проучавањем ПТ говорне области. Понуђено је прегршт интересантних разматрања и велики број података. СДЗб и Белићева монографија, и поред тога, надајмо се, биће предмет подробнијих анализа.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons

Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 |

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

⁵ Ову библиографију су 1992. године саставили Н. Богдановић, Ј. Марковић и В. Вукадиновић. Библиографија је објављена 1994. године у Зборнику реферата са научног скупа *Говори њризенско-џимочке одласи и суседних дијалеката* и 1996. године у Зборнику Филозофског факултета у Нишу под насловом *Призенско-џимочки џовори*.